

FEUILLETON ÉS FIKCIÓ: A KOLPORTÁZSREGÉNY MINT MŰFAJI HATÁRJELENSÉG

– *Kolportage und Moderne. Literarische Verfahren und Formate zwischen Populär- und Hochkultur. Medienreflexive Moderne*, 3. köt. Szerkesztette David BREHM és Katharina SCHEERER. Baden-Baden: Rombach Wissenschaft, 2025, 299 lap –

UJVÁRI HEDVIG

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet
habilitált egyetemi docens

E-mail: ujvari.hedvig@btk.ppke.hu

ORCID 0000 0002 4199 0464

■ A kolportázs mint irodalmi és médiumelméleti fogalom hosszú ideig csupán a magas irodalom ellenpontjaként jelent meg a kritikai diskurzusokban. A populáris irodalom e formáját gyakran a művészi érték nélküli, pusztán szórakoztató célt szolgáló, a tömegizléshez igazodó irodalomként kezelték, amelynek jelentősége legfeljebb a társadalomtörténeti vizsgálatok számára tűnt relevánsnak. A populáris és magas kultúra határainak elmosódása ugyan már régóta foglalkoztatja a kutatókat, a kolportázsirodalom és a modernitás összefüggései azonban ritkán kerültek a vizsgálatok fókuszába.

A David Brehm és Katharina Scheerer szerkesztésében megjelent tanulmánykötet ezt az elhanyagolt viszonyt helyezi új megvilágításba. A kiadvány, amely egy tudományos workshop előadásait összegzi, újszerű, átfogó megközelítést kínál: célja, hogy a kolportázst ne csupán a népszerű irodalom egy elavult formájaként értelmezze, hanem olyan dinamikus irodalmi és kulturális jelenségként, amely szervesen illeszkedik a modern irodalom genezisébe, sőt annak egyik meghatározó alkotóeleme is lehetett.

A tanulmányok a kolportázs és a modernség kapcsolatát médiumelméleti, narratív technikai, valamint befogadástörténeti és irodalmi értékképzési szempontból vizsgálják. A kolportázs így nem pusztán a „nagy irodalom” sötét háttere, hanem aktív és jelentős tényezője annak a médiatörténeti és poétikai folyamatnak, amely a modern irodalom kialakulásához vezetett. A kötet hozzájárul ahhoz, hogy a populáris irodalom e sokáig lebecsült formája újraértékelést nyerjen, nemcsak az irodalomtörténeti, hanem a kultúratudományi kutatások szempontjából is.

A kilenc tanulmányból álló kötet bevezető fejezete elméleti és irányadó funkciót egyaránt betölt: egyrészt kijelöli a kötet tárgyát és kérdésfelvetéseit, másrészt keretet ad a további tanulmányok számára. A szerzők leszámolnak a populáris és magas

Literatura 51 (2025) 2

DOI: 10.57227/Liter.2025.2.8

kultúra merev oppozíciójával, és helyette egy sokkal árnyaltabb, mediális és történeti szempontokat figyelembe vevő olvasatot kínálnak. A kolportázt ebben az értelmezésben nem mint az esztétikai érték nélküli tömegterméket láttatják, hanem mint olyan formát, amely komoly hatást gyakorolt a modernitás irodalmi és narratív gyakorlataira, sőt annak diskurzív kereteit is befolyásolta.

A tanulmány egyik legfontosabb állítása, hogy a kolportázs nem a modern irodalom előtti korszakhoz tartozik, hanem annak szerves része. A kolportázsra jellemző cselekményszerkezet, karakterábrázolás, illetve a szerialitás mint terjesztési forma mind visszaköszönnek olyan modern művekben is, amelyek később a kánon részévé váltak. Ez a megfigyelés komoly kihívást jelent a hagyományos irodalomtörténeti értelmezések számára, amelyek gyakran érték- és formaalapú különbségtétel mentén határozzák meg a magas irodalom fogalmát. A kolportázs szerepének ilyen újraértékelése tehát nem csupán egy műfaj történeti igazságtételét jelenti, hanem az irodalmi kánonok rögzült határainak kritikáját is.

Brehm és Scheerer elméleti megalapozottsággal dolgoznak: támaszkodnak Pierre Bourdieu mezőelméletére, valamint a kulturális materializmus és a médiatudomány módszertanára is. Ezek révén a kolportázs nemcsak irodalomtörténeti, hanem társadalmi és gazdasági összefüggérendszerbe is beágyazódik. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a kolportázs terjedési módja – kolportőrökön keresztül, olcsó formátumban, gyakran folytatásokban – nem csupán egyfajta piaci reakció volt, hanem érdemben befolyásolta az olvasási szokásokat, sőt a narratív struktúrákat is. Az elbeszélés időbeli és formai rugalmassága a kolportázsban nem csupán technikai vagy tartalmi kérdés volt, hanem a kulturális gyakorlat részét képezte.

Ezt a mediális nézőpontot erősítik meg azok a példák is, amelyek a korabeli irodalmi sajtó, a folytatásos regény, vagy éppen a korai film és rádió szerepét tárgyalják. A vizsgálódások fókuszában a modern médiakultúra és a kolportázs kapcsolata áll; az olvasási élmény fragmentáltsága, a *cliffhangerek* alkalmazása, valamint a történetmesélés időbeli kiterjesztése mind a kolportázs örökségét idézik a modernitás irodalmában. Ezek az elemek nem pusztán esztétikai eszközökként működtek, hanem mélyebb kulturális mintázatok részei voltak, amelyek visszahatottak a korabeli társadalmi reprezentációkra is.

A kötet érdeme, hogy nem csupán a kolportázs esztétikai és narratív sajátosságait tárgyalja, hanem felhívja a figyelmet azokra a társadalmi és ideológiai dimenziókra is, amelyek ezt a műfajt körülveszik. A szerzők rámutatnak arra, hogy a kolportázs-irodalom gyakran moralizáló, néha kifejezetten didaktikus célzatú volt, ugyanakkor ezek az elemek sok esetben éppen a modern irodalom ironikus vagy reflektív rétegeiben jelennek meg újra. Ez a kapcsolat nem véletlenszerű, hanem a narratív hagyomány továbbélése és újraértelmezése. A kolportázs formai eljárásai így nemcsak a modern irodalmi elbeszélés részeivé váltak, hanem sok esetben annak kritikájaként is működtek.

Az elméleti alapvetés kiindulópontja az a felismerés, hogy a kolportázs nem érthető meg pusztán irodalmi műfajként. A kolportázs a 19. század második felétől

kezdődően nemcsak meghatározott tematikai és stilisztikai jegyeket viselő irodalmat jelentett, hanem egy sajátos médiadiszpozitívumot is, amelyben a narratív forma, a terjesztési mód, az olvasási szituáció és az anyagi megvalósítás egyaránt kulcsszerepet játszott. E komplex szemlélet lehetővé teszi, hogy a kolportázst ne a magas irodalommal való oppozícióként, hanem annak produktív és alakító részeként értelmezzük. A kolportázs olyan kulturális és technikai konfigurációként jelenik meg, amely a modern irodalom formai és poétikai megújulásának egyik előfeltétele volt.

A kolportázsirodalom a 19. század közepétől terjedt el széles körben német nyelvterületen. Különösen az 1850-es évektől kezdve jelentek meg tömegesen az úgynevezett kolportázsfüzetek (*Kolportageheftchen*), amelyek gyakran képes illusztrációkat tartalmaztak, és olcsó, könnyen hozzáférhető formátumban voltak elérhetők. Ezek a kiadványok az irodalom és a hírszolgáltatás határterületén mozogtak: egyszerre használták a literatúra eszköztárát, valamint a szenzációhajhász híradások hatáskeltő elemeit. Ily módon a kolportázs már ebben az időszakban is hibrid formaként működött, amely a populáris és a „magasabb” esztétikai szintek közötti átjárást lehetővé tette.

Ezek a művek nemcsak irodalmi értelemben voltak jelentősek, hanem olvasási és befogadási gyakorlatokat is formáltak. Az olvasás ekkoriban közösségi esemény is lehetett: a kolportázsfüzeteket gyakran felolvasták, közösen értelmezték, s ezáltal nemcsak az egyéni fantáziát, hanem a kollektív képzeletet is formálták. Ilyen formában a kolportázs az irodalom demokratizálódásának eszköze is volt, hiszen korábban marginalizált társadalmi rétegek számára is hozzáférhetővé tette a tartalmakat, mutatnak rá a szerzők.

A kolportázs második jelentős történeti formája a századforduló idején virágzó folytatásos regény (*Lieferungsroman*), amelynek poétikája és terjesztési módja szorosán összefonódott. A folytatásos formátum nem csupán praktikus okokból – például a költségek csökkentése érdekében – terjedt el, hanem narratív funkcióval is bírt. A cliffhangerek, a töredezett szerkezet, az epizodikus felépítés mind olyan technikák, amelyek később a modern irodalomban is megjelennek – ám ott már reflexív, ironikus vagy dekonstruktív módon.

A kolportázs ebben az értelemben nem csupán előkép, hanem próbaterepe is volt azoknak a poétikai megoldásoknak, amelyekkel később olyan szerzők dolgoztak, mint Thomas Mann vagy Alfred Döblin. A tanulmány azt sugallja, hogy a kolportázs technikái a modernség számára is inspirációként szolgáltak, különösen akkor, amikor az irodalom az önreflexió és a médiumkritika irányába mozdult el.

A kötet legérdekesebb részét képezi azoknak a szerzőknek a vizsgálata, akik tudatosan reflektáltak a kolportázs hagyományára, illetve beemelték annak eszközeit saját irodalmi stratégiáikba. Joseph Roth például a *Kokain* című modernista folyóiratban jelentette meg „Kolporteur”-portréját, amelyben nemcsak egy karaktert ábrázol, hanem a kolportázs mint kulturális figura irodalmi reprezentációját is megalkotja. Hasonlóképpen Vicki Baum *Kolportageroman mit Hintergründen* című

művében a kolportázs eszköztára egy társadalmi realista regény keretében jelenik meg, ironikus és egyben komoly olvasatot is lehetővé téve.

A kötet két első tanulmánya a 19. századi kolportázsliteratúra központi fogalmainak, formáinak és gyártási gyakorlatait mutatja be. Katharina Grabbe önálló írása ezen felül a kolportázsirodalom evolúcióját vázolja fel kulturális-szociológiai fejlődése alapján, ezzel meghatározva a kötetben vizsgált időszak kezdetét.

Petra S. McGillen dolgozatában Karl May, a kolportázskiadványok egyik klasszikus, termékeny szerzőjének munkásságát elemzi. Az írás rávilágít arra a feszültségre, amely May szerzői önképalkotása és valódi írói gyakorlatai között húzódik meg. Központjában egy *Repertorium* című füzet áll, amely May önéletrajzában egy precízen megtervezett művészeti eszközként jelenik meg, miközben a tanulmány megmutatja, hogyan működött valódi alkotói folyamatában. McGillen úgy elemzi a *Repertorium*ot mint az olvasás és írás közötti kapcsolódási pontot, azt a kompiláció poétikája egyik gyakorlatának tekinti.

Számos tanulmány az 1920-as évek hosszú időszakára összpontosít, és a kolportázsliteratúra médiabeli átalakulásai, politikai és poétikai változásai, valamint modernítésre reflektáló újraértelmezései kerülnek a középpontba. Felipe Espinoza Garrido egy transznacionális összehasonlító esetet mutat be: a brit médiakultúrában a *pulp fiction* népszerűségének vonatkozásában elemzi a *Bull-Dog Drummond* sorozatot, amely 1919-ben debütált a *Hutchinson's Story Magazine*-ban. A sorozatot mint a modern irodalom új kezdetét értékeli, amely szembesíti a pulp műfaját az anglo-amerikai modernizmus esztétikai kísérleteivel. A sorozat főszereplője, egy egykori katona, aki kalandokkal tölti a szürke, háború utáni éveit, a modern irodalmi táj egyik emblemikus figurája.

David Brehm a modernitás és a populáris irodalom határainak játékos aláásását elemzi Georg Kaiser *Kolportage* című komédiáján keresztül, amely 1924-ben jelent meg, és amely a kolportázs műfaji határvonalait és annak társadalmi diskurzusait vizsgálja. A darab azzal a kérdéssel játszik, hogy vajon művészi paródiaként vagy valódi kolportázsként kell-e értelmezni.

Joseph Roth *Kolporteur* című művének elemzésében Lotta Ruppenthal a szöveg médiareflexív aspektusait tárja fel, figyelembe véve a különböző publikációs kontextusokat, például a *Frankfurter Zeitung*-ban megjelent kritikát és a *Kokain – Eine moderne Revue* című avantgárd folyóiratban megjelent változatot. Elemzése rávilágít arra, hogyan működnek a művek a „kolportőr” szereplőn keresztül a modernitás határain.

Volker Mergenthaler Vicki Baum *Menschen im Hotel* című regényét vizsgálja, különösen az első kiadásban, amely a *Berliner Illustrierte Zeitung*-ban jelent meg. Mergenthaler az összefüggéseket, a cikkeket, képeket és hirdetéseket elemzi, amelyek körülveszik a szöveget. A regényben a motívumként visszatérő szállodai forgóajtó metaforaként szolgál, amely a kolportázsliteratúra recepcióját és a szöveghez kapcsolódó szemiotikai keringéseket szimbolizálja.

Irmgard Keun műveiben a kolportázs retorikája különösen pregnánsan van jelen: híres mondata – „Bennem revolverek ereje van. Én egy detektívregény vagyok” – önreflexív gesztusként értelmezhető, amely egyszerre ironizál a ponyvairodalmon, ugyanakkor el is ismeri annak energiáját, stiláris hatását. A kolportázs nem egyszerűen tárgy, hanem nyelvi és esztétikai potenciál, mutat rá Irmtraud Hnilica.

A tanulmánykötet még a bevezetőben megemlíti Georg Kaisert, Thomas Mannt és másokat is, akik különféle módokon reagáltak a kolportázs poétikájára: hol annak stiláris egyszerűségét használva fel, hol annak dramatikus, szenzációhajász dramaturgiáját emelve át a modern dráma struktúráiba.

Thomas Mann az 1920-as évek végén a *Romane der Welt* sorozattal a populáris és magas kultúra közötti határteret kívánta újradefiniálni: a kolportázs elemeit sem nélkülöző, esztétikailag értékes művekkel a széles közönséget kívánta megszólítani, a modern társadalmi és művészeti változások tükrében. A sorozat egyszerre volt kulturális és politikai vállalkozás, mivel célja egy nemzetközi, világpolgári irodalmi közösség megteremtése volt, amely a könyvpiar demokratizáló erejét is hangsúlyozza. Mann ezzel a „magas” és „népszerű” irodalom közötti határok elmosását és egy új, modern irodalmi hibrid létrehozását szorgalmazta.

A tanulmánykötet záró részében politikai irányba mozdul el Alexander Wagner írása révén, aki azt vizsgálja, milyen szerepet töltött be a kolportázs a nemzetiszocialista uralom alatt. Itt két szerző kerül előtérbe: Ernst Bloch és Lok Myler. Bloch számára a kolportázs a „remény képei” közé tartozik: az utópikus gondolkodás nyersanyaga, amely az igazságérzet, a társadalmi felelősség és a jövőbe vetett hit esztétikai formáit képes megőrizni – még ha naiv módon is. Lok Myler műveiben a kolportázs technikái a politikai propaganda és a társadalmi ellenállás kettős lehetőségét hordozzák. Ezáltal a kolportázs nemcsak irodalmi, hanem ideológiai eszközzé is válik.

Összegzőként elmondható, hogy a kötet jelentős tudományos hozzájárulást nyújt a populáris kultúra és a modern irodalom közötti kapcsolatok újragondolásához. Elméleti alapvetése elmozdul a hagyományos, irodalomtörténeti hierarchiakon nyugvó megközelítésektől, és a kolportázst a modern irodalom egyik előfeltételként értelmezi. A médiumelméleti és narratív szempontok együttes vizsgálata lehetővé teszi, hogy a kolportázs ne csupán történeti kuriózumként, hanem produktív poétikai forrásként jelenjen meg: a modernség nem a kolportázs meghaladásából, hanem annak transzformációjából született. Ez a megközelítés hozzájárul ahhoz, hogy a kolportázst ne pusztán múltként, hanem a jelen irodalmi és kulturális kérdéseinek egyik releváns vonatkoztatási pontjaként értelmezzük.